

Михайло Шкурка

ПОШУКИ БЕЗЦІННИХ СКАРБІВ МАЛЯРСЬКОЇ СПАДЩИНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ПРОДОВЖУЮТЬСЯ

Малярська спадщина Тараса Григоровича Шевченка воістину багатогранна. Це і портрети, пейзажі, зарисовки архітектури, малюнки часів солдатської неволі, і досконале володіння гравюрою, за що йому було присвоєно звання академіка-гравера. Більшість малярських творів митця передано до музеїв України, якась частина його художницького набутку нині знаходиться в Росії, Казахстані, інших країнах близького й далекого зарубіжжя. Окремо слід вирізнити приватних колекціонерів, які мають значний інтерес до творчості українського генія, хоч це питання поки що мало вивчене: практично ніхто не володіє інформацією про наявність на теренах нашої держави таких Шевченкових артефактів, як і про те, в яких умовах вони зберігаються, як використовуються, яка ймовірність їх потрапляння до рук перекупників або й за межі України.

...Якось на виставці старожитностей в музеї Івана Гончара я зустрів земляка з Лебедина Сумської області Олександра Полікарповича Дубровського і почув від нього цікаву бувальщину. Працюючи в школі села Лифино, де 1859 року був Т. Г. Шевченко, він натрапив на оригінал картини, автором якої був наш Великий Кобзар. Неймовірно, але факт... Як науковець, я не міг не звернути на це уваги. Попросив товариша виготовити для мене якісну кольорову фотокопію картини. Справді, в правому нижньому куті картини значиться криптонімом підпис автора і рік написання. Усе свідчить про те, що картина написана в роки перебування Тараса Григоровича на засланні в Новопетровському укріпленні. Телефоную в Шевченківський музей міста Форт Шевченка (колишнє Новопетровське укріплення) Мангишлацької області Казахської Республіки. У відповідь чую приємний жіночий голос директора музею Суйін Нурсулу. Перші слова привітання, захоплення подвижницькою діяльністю братів-казахів зі збереження пам'яті

про видатного Сина України... Про картину відповідають коротко: «Уперше чуємо». Просять надіслати фотокопію.

Моє знайомство (за публікаціями) з малярською спадщиною Тараса Шевченка, з фондами різних музеїв також закінчилося безрезультатно, не проливши й променя світла на цю загадку. Тому ухвалюю остаточне рішення дослідити, як Шевченкова картина з далекого Закаспію, подолавши не одну тисячу кілометрів, опинилася на глухому хуторі Лифиному в Україні, а далі – аж у Києві, яка подальша доля цього шедевра в наш час. Отож, розпочнімо крок за кроком наш пошук...

Як відомо, написано картину в час відбування Т. Г. Шевченком покарання в Новопетровському укріпленні, куди його доставили 17 жовтня 1850 року. Прибуття митця в це укріплення збіглося в часі з формуванням геологічної Каратауської експедиції з вивчення покладів кам'яного вугілля на Мангишлацькому півострові. За рекомендацією Броніслава Залеського до складу експедиції включили й Тараса Шевченка, який мав робити замальовки місцевості по маршруту експедиції – тимчасових стоянок, унікальних гірських ландшафтів, елементів етнографії кочівників тощо. З Новопетровського укріплення Каратауська експедиція вирушила 28 травня 1851 року і діяла до 7 вересня того ж року.

За весь польовий період експедиції Т. Г. Шевченко створив 18 завершених малюнків і 59 ескізів та начерків. 9 малюнків гірських ландшафтів, як стверджує шевченкознавець Г. П. Паламарчук, не знайдені [4]. У похідних експедиційних умовах лише незначна частина робіт писалася аквареллю, решта – олівцем, малювати олійними фарбами взагалі не було змоги. Повернувшись з експедиції й до повного завершення строку свого заслання Тарас Григорович безвиїздно перебував у Новопетровсько-

му укріпленні. Саме з ним і пов'язана таємнича походження досі мало відомої його картини, яку Микола Шудря у своїй статті умовно назвав «Вечірня»* [7].

Сюжет картини такий. Надвечір'я. У широко прочинених дверях місцевого храму видно чимало прихожан. Із вулиці в церкву поспішає молода жінка з дитям. Вона вже наблизилася до входу. Але чому зацікавлено звернула погляд на обличчя солдата, який на колінах перед храмом зосереджено молиться? А втім, той ні на кого не звертає уваги і продовжує молитись. Хто ж той солдат? Чому на ньому парадне спорядження? І чому саме він зголосився бути моделлю для художника? Поки що ніхто не може певно відповісти на ці запитання, – існують лише припущення.

Як відомо, в останній рік Шевченкового заслання в Новопетровське укріплення кілька разів навідувалося високе корпусне начальство з Оренбурга – з метою т. зв. «формального смотра рот». Ті «смотри» нагадували стихійне лихо. У своєму «журналі» про один із таких «смотрів» – 23 червня 1857 року – Тарас Шевченко напише: «Бедная рота всю ночь готовилась к этому истинно страшному суду и в 5 часов утра 23 июля, умытая, причёсанная, нафабрённая, выстроилась на полянке, точно игрушка, вырезанная из картона». Після тривалих моралізувань генерал починав огляд вишикуваних, по черзі зупиняючись проти кожного солдата:

«– Ты за что? – спросил он у первого.

За утрату казённых денег, ваше высокоблагородие и...

– ...А ты за что?

– По воле родительницы, ваше высокоблагородие.

– Хорошо. Надеюсь, впредь, не будешь и...

– А ты за что? – спросил он, обращаясь ко мне.

– За сочинение возмутительных стихов, ваше высокоблагородие.

– Надеюсь, впредь, не будешь и...» [6, с. 28].

Екзекуція тривала до вечора...

Не виключено, що на своїй картині Т. Г. Шевченко і відтворив надвечір'я саме того

дня. А постать солдата – ніхто інший, як сам Тарас Григорович. Таким може бути мій варіант розгадки таємничої картини митця під умовною назвою «Вечірня».

...За всі сім років заслання в Новопетровському укріпленні найтяжчими для Т. Г. Шевченка були останні півтора-два місяці: «Семь тяжёлых лет в этом безводном заточении мне не казались так длинными и страшными, как эти последние дни испытаний». Кожного дня він чекав поштового пароплава з Гур'єва. Та все було даремно. Нарешті 21 липня 1857 року об 11 годині ранку підпоручик М. Бажанов привітав Шевченка з волею, а 1 серпня комендант Новопетровського укріплення І. Усков видав Тарасові Григоровичу квиток на право проїзду до Петербурга [3, с. 12]. На другий день о 9 годині вечора митець залишив укріплення й човном вирушив із рибалками до Астрахані.

2–3 дні мандрів Каспійським морем, і Тарас упевнився, що він таки остаточно вирвався на волю. Майже місяць тривала подорож Т. Г. Шевченка пароплавом «Князь Пожарський» по Волзі. Долаючи відстань у 2072 версти до Нижнього Новгорода, пароплав робив зупинки в Саратові, Самарі, Сибірську, Каза-

ні. Тарас скористався при цьому можливістю відвідати своїх друзів, оглянути визначні історичні пам'ятки. Далі була Москва, а 27 березня 1858 року Шевченко прибув у Петербург, де впродовж року жив на правах «піднадзорного». Але й тут його чекали утиски. В листі до А. Т. Аксакова від квітня 1858 року він із гіркою пише: «Меня обязали не оставлять Питер в протяженные года. Трагедия переросла в комедию»...

Увесь той час – від Новопетровська і до Петербурга – картина «Вечірня» була при ньому. Виникає питання, а де ж її було зі знанням справи опрацьовано: паспарту, металева рамка, внутрішній орнамент тощо. Усе це було зроблене або в Нижньому Новгороді, або в Петербурзі, оскільки там поет мав найбільш тривалі зупинки в дорозі.

У Петербурзі Тарас увесь час мріяв знову відвідати Україну, зустрітися зі своїми рідними

Подружжя Н. О. і Д. О. Хрущови (с. Лифине Лебединського повіту Харківської губернії) – перші власники картини «Вечірня», подарованої їм Т. Г. Шевченком у червні 1859 року. Портрет. Власність Лебединського художнього музею.

* Репродукцію картини «Вечірня» див. на обкладинці видання.

та друзями, домовитися про купівлю ділянки землі для своєї садиби, відпочити. Коли ж дозвіл на таку поїздку нарешті було отримано – в кінці травня 1859 року, знайомий поміщик-ліберал Олександр Дмитрович Хрущов запросив його до себе в маєток у селі Лифиному Лебединського повіту Харківської губернії. Тож упродовж кількох днів – 6–9 червня – Тарас відпочивав на Лебединщині, в Лифиному, в Лебедині на хуторі Нові. Тоді Т. Г. Шевченко й подарував подружжю Хрущових свою картину «Вечірня», – нагадування лише про один день семилітньої каторги на півострові Мангишлак: 23 червня 1857 року.

Після смерті Хрущових їхній маєток перейшов у спадок родичам (адже подружжя було бездітним), а вже після жовтневого перевороту 1917 року хто тут тільки не «господарював»... Спочатку на базі маєтку організували комуну «Новий світ», потім колгосп; після війни тут були то клуб, то школа, то магазин, одного разу – навіть склад міндобрив. Як і в кожному поміщицькому маєтку, в Лифиному також зберігалися оригінальні мистецькі цінності. Деякі з тих скарбів було передано в Лебединський художній музей, деякі, звісно, розкрадено, а останки купують звалили на горищі палацу...

Лебединський письменник, член НСПУ Борис Іванович Ткаченко (ліворуч) і житель с. Лифино Григорій Іванович Хуторний (праворуч), який розповідає, ким і за яких обставин у селі було знайдено картину Т. Г. Шевченка «Вечірня»

Так понад сорок років картина «Вечірня» пролежала на горищі палацу Хрущових, аж поки 1959 року в Лифине не приїхав молодий учитель Олександр викладати в школі малювання та креслення. Працюючи педагогом, він готувався й до вступу в Одеське художнє училище, удосконалював техніку малюнку. Тоді ж

у школі працював нічним сторожем літній чоловік, на вроду й статуру – видний козарлюга. Олександр запропонував дідусеві бути йому за модель, і той погодився: «Робота ніяка, а копій-

Палац Хрущових у с. Лифиному (тепер Лебединського району Сумської області), на горищі якого було знайдено картину Т. Г. Шевченка «Вечірня». Фото, вересень 2013 р.

чину зароблю». Одного разу прийшов дід на сеанс, постояв у хаті хвилину-дві, а потім дістав із-за пазухи якийсь малюнок: «Ось подивіться, що я знайшов на горищі панського палацу. Якщо хочете, то візьміть це собі...» Не здогадувався старий, що доля обрала його врятувати від загинелі безцінний скарб Шевченкової малярської спадщини часів заслання в Новопетровському укріпленні – картину «Вечірня».

...Відтоді, як картина «Вечірня» потрапила до рук Олександра Дубровського, минуло більше п'ятдесяти років, а з моєї свідомості все не виходить думка про те, як сьогодні живе Лифине, чи зберігся до наших днів палац Хрущових, чи пам'ятають ще в селі дідуся-сторожа школи... Дослідники-краєзнавці, як відомо, люди невгамовні. Тож і я звернувся до свого земляка – лебединського письменника Бориса Івановича Ткаченка із проханням з'їздити в Лифине й докладно довідатися про все, що мене цікавить. Через деякий час із Лебедина прийшли невітні вісті: в Лифиному залишилося п'ять-сім «живих хат», у яких без елементарних побутових зручностей добувають свої дні 80–90-літні мешканці, а палац Хрущових купив якийсь бізнесмен і тримає його в занедбаному стані. Діда-сторожа, котрий знайшов Шевченкову «Вечірню», там пам'ятають. Звали його Федір Данилович Хілько, він дожив до 80 років і похований на сільському кладовищі. Єдина його донька після смерті батька кудись виїхала. Про це все Борис Іванович довідався від Григорія Івановича Хуторного – сусіди Федора Даниловича.

Р.С. А яка ж подальша доля «Вечірні»?

Олександр привіз картину в Лебедин до своєї матері, а закінчивши навчання в Одесі, в 1960-х роках із сім'єю перебрався до Києва. Тож і сьогодні «Вечірня» є окрасою приватної колекції старожитностей родини Дубровських. Я щиро раджу цій чутливій до краси й уважній до національної культури людині – шановному Олександрові Полікарповичу – активніше пропагувати своє зібрання старожитностей серед учнівської молоді, читачів бібліотек, через пресу тощо. І хай би такий почин підхопили інші колекціонери, щоб якомога більше людей відкрили для себе духовну могутність нашого українського народу-генія. Та й картина «Вечірня» зажила б новим суспільно-корисним життям.

Література

1. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / В. Анісов, Є. Серeda. – Вид. друге, доп. – К. : «Дніпро», 1976. – С. 205–209.
2. Антонович Д. В. Шевченко – маляр / Д. В. Антонович. – К. : «Україна», 2004. – С. 192–194.
3. Большаков Л. Н. Їхав поет на заслання... Пошуки. Роздуми. Дослідження / Л. Н. Большаков. – К. : «Дніпро», 1977. – 328 с.
4. Паламарчук Г. П. Новопетровське укріплення та його околиці в малюнках Т. Г. Шевченка / Г. П. Паламарчук // Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка [матеріали, присвячені дослідженню творчості Шевченка-художника] / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії, Державний музей Т. Г. Шевченка. – К. : АМ УРСР, 1959. – Вип. 1. С. 54–65.
5. Шевченківський словник: у 2 т. / АН УРСР, Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка / ред. кол. : Є. П. Кирилюк та ін. – К. : Головна ред. УРЕ, 1977. – Т. 2. – С. 56–57.
6. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів в десяти томах / Т. Г. Шевченко. – Т. 5 : Щоденник. Автобіографія. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1951. – 263 с.
7. Шудря М. Як дійшла «Вечірня» до Лифина, не зміг би розповісти і сам Кобзар / Микола Шудря // Україна. – 2004. – № 6. – С. 49–51.